

düsbed

DİCLE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-6219 Nisan 2019 YIL-11 Sayı 22

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

29.11.2018

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

22.04.2019

Dr. Ferat KAYA

Dicle Üniversitesi
f.kaya@dicle.edu.tr

YORUMSAMACI YAKLAŞIMDA ANLAMA KAVRAMININ ÖNEMİ VE POZİTİVİZM ELEŞTİRİSİ

ÖZET

Bu çalışmada, Sosyal Bilimlerin 'yöntem' olarak ortaya çıkışından sonra Sosyal Bilimlerin, Doğa Bilimleri ile neden ayrıldığı ve Yorumsamacı Yaklaşımın bu noktada nerede durduğu açıklanmaktadır. 18. ve 19. yüzyıllarda baskın yöntem bilim olan Pozitivist Yönteme yönelik eleştirilere de değinilmiştir. Bunu yaparken, Yorumsamacı Yaklaşımın ortaya çıkışından ve ilkelerinden; dolayısıyla Max Weber'den bahsedilmiştir. Bu yöntemi geliştirerek ortaya koyan Dilthey'in tarihselcilik anlayışı, Edmund Husserl ve Martin Heidegger'in fenomenoloji ve özne üzerine ortaya koyduğu fikirleri ve Gadamer'in Hermeneutik Bilimdeki dairesel döngü kavramları üzerinde durulmuştur. "Anlam" kavramı üzerinde durulmasının sebebi de: Yorumsama Biliminin, her insanın farklı tarihsel ve kültürel birikimlere sahip olmasından dolayı, olaylara veya araştırma konularına yaklaşırken farklı yorum ya da çıkarımlara ulaşıldığını iddia etmesidir.

Anahtar Kelimeler: Yorumsamacı Yaklaşım, Pozitivizm, Anlam Kavramı, Max Weber

THE IMPORTANCE OF UNDERSTANDING IN HERMENEUTIC APPROACH AND POSITIVISM CRITICISM

ABSTRACT

In this study, after the emergence of Social Sciences as a 'method', it is explained why Social Sciences distinguishes with the Natural Sciences and where the Hermeneutic Approach stands at this point. The criticism of the Positivist Method, which is dominant in the eighteenth and nineteenth centuries was also mentioned. While doing this, the emergence of the Hermeneutic Approach and its principles; therefore, Max Weber is also mentioned. Dilthey's understanding of historiography, that developed this method, Edmund Husserl's and Martin Heidegger's ideas on phenomenology and subject and Gadamer's 'Hermeneutik Circular' notions are mentioned. The reason why referred on 'Meaning Concept' is: Hermeneutic Science claims that, as each person has different historical and cultural backgrounds, so different interpretations or inferences are reached when they approach events and research topics.

Key Words: Hermeneutic Approach, Positivism, Meaning Concept, Max Weber

Giriş

Sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, antropoloji vb. gibi beşeri alanların hiçbirinde Newton veya Einstein Kanunları uygulanamamıştır. İnsanı tarihten ve kültürden yoksun kılarak (pozitivistlere göre özgürleştirerek) anlamak, bir takım zorluklara sebep olmaktadır. Bunun sebebi de insanın önyargılara sahip olması ve her insanın farklı deneyimlere ve bakış açılarına göre dünyayı anlamaya çalışmasıdır. İnsanların tarihsel ve kültürel birikimlerini, ön yargılarını bir tarafa bırakarak ‘insanı ve toplumu’ anlaması oldukça zordur.

Yorumsamacı Yaklaşım da temel olarak, doğal gerçeklik ve tinsel gerçeklik ayrımından hareket eder. Asıl amacı; eylemin arkasında yatan anlamı ortaya koymaktır. Bu yaklaşımın asıl ortaya çıkış sebebi de; Doğa Bilimleri ile Beşeri Bilimlerin araştırma alanlarının ayrımına dayanır. Çünkü Beşeri Bilimlerin araştırma nesnesi insan ve toplumdur. Yani bu iki alanın araştırma nesnelere birbirinden farklıdır, çünkü Doğa Bilimleri nesnelere nedensellik bağı ile incelemektedir. Bu noktada Yorumsamacı Bilimin amacı da insan eyleminin altında yatan rasyonalitenin doğasını açıklayabilmektir.

Bu noktada Yorumsamacı Bilim, karmaşık durumda olan sosyal dünyanın anlamlı bir şekilde kurgulanmasını sağlayan ve bireylerin birbirleriyle olan etkileşimini sorgulayarak toplumu ve insanı anlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, sosyal yaşantının sübjektif boyutuna değinerek beşeri oluşumları, aktörlerin karşılıklı ve anlamlı olan diyaloglarına göre sorgular. Bunu yaparken de bütün aktörler kendi deneyimlerinden faydalanır.

Yorumsamacı Bilimin, kesin ve ampirik yargılara dayanan Pozitivist Bilime neden tepki olarak ortaya çıktığı da, bu aktörlerin, yani toplumun ve insanın, farklı deneyimlere dayanarak farklı çıkarımlara ulaşmasıyla açıklanır. Yorumsamacı Bilim bunu savunurken ‘anlam’ kavramı üzerinde durur. Bu kavrama göre insanlar; anlamı keşfetmeye çalışırken, bütünü ve parçaları ayrı ayrı anlamlandırdıktan sonra parçaların bütüne nasıl bağlandığını keşfetmekle kalmayıp parçaların da bütünün gölgesinde oluştuğunu bilerek özümsemelidir. Çünkü gerçek anlam yüzeyde değildir. İçinde insan olan her durum farklıdır ve her insan farklı bir benliğe sahiptir.

Bu çalışmada: insanı nesneden farklı kılan bir özne konumuna getiren süreçlere de Pozitivizm Bilim eleştirisi açısından bakılacak ve bunu yaparken de Pozitivizmin genel savları incelenecektir. Bu inceleme neticesinde; sosyal bilimlerin incelenmesinde başvurulacak yöntemleri analiz ederek, hangisinin beşeri alanda daha derinlemesine inceleme yaptığını ve bunun yaparken hangi yolları izlediğini göstermeye çalışacağız.

Sosyal Bilimlerde Yorumsamacı Yaklaşımın Doğuşu

Yorumsamacı Yaklaşımı incelerken, bu yoruma uzanan tarihsel sürece bakmak gerekmektedir. Tarihsel süreçte Rönesans ve Reform ile birlikte sosyal bilimlerin 16. yüzyıldan sonra belirli bir olgunluğa eriştiği görülmektedir. Tinsel bilgiyi üretme ve geliştirme çabasında olan sosyal bilimler, bir bakıma modern dünyanın ürünüdür. 19. Yüzyıla kadar olan süreçte, klasik bir bilim görüşü baskın durumdaydı. Bu görüşün öncülü, özellikle Newton Modeliydi (Wallerstein, 2016: 11-13). Bu modelde beşeri hayat pozitivist yaklaşım gibi neden sonuç ilişkisiyle açıklanmaya çalışılıyordu, yani tek doğru; ampirik çıkarıma bağlı olarak görülüyordu. Fakat doğa bilimlerinde uygulanabilen ampirik deney, insanı ve sosyal yaşamı ilgilendiren konularda karşılık bulmakta zorlanıyordu. Özellikle kökleri, August Comte’a kadar uzanan Pozitivist Bilim Felsefesi bunun en büyük sebebiydi.

“Pozitivist Bilim” felsefesinde, doğa bilimler ile toplumsal bilimlerin tekliği görüşü, yani bilimsel bütün verilerin, nesnel gerçekliğin, insan zihni tarafından kavranması olan ampirik bilgi geleneğine dayanması ortaya atılmıştır. Pozitivist görüş; gözlem ve deneyler sonucunda tümevarımsal olarak bilgiye ulaşır. Sınanarak tekrarlanan ve bunun sonucunda doğrulanan bu gözlem ve deneylerin ışığında gerçek bilgiye ulaşıldığı iddia edilir (Köker, 1998: 21-22).

Sosyal Bilimlerde Yorumsamacı Yaklaşım, diğer adıyla Hermeneutik Bilim’in etimolojik kökeni Antik Yunan’a kadar dayanır. O dönemde Hermes’in, tanrıların mesajlarını, insanların anlaması için yorumlamasıyla başlamış olsa bile epistemolojik anlamda ilk olarak 19. Yüzyılda ortaya

çıkıştır (Göka, Topçuoğlu, & Aktay, 1999: 29). Bu yaklaşımı ortaya atan ve en büyük savunucularından biri Max Weber olmasına rağmen, bu yaklaşımı sosyal bilimlere kazandıran kişi Wilhelm Dilthey olarak görülmektedir (Neuman, 2014: 130). Dilthey ile birlikte hermeneutik bir anlama/yorumlama bilimine dönüşmüştür. Böylece doğa bilimleri ve insan bilimleri birbirinin karşısına konulmuştur (Erkızan, 2006: 6). Weber'in anlama kavramına yaptığı vurgu ve açıklamaya giden yolun anlamdan geçtiğini belirtmesiyle kendisinden sonra gelen sosyologların önünü açtığı yadsınmaz.

Max Weber, sosyal bilimlere yönelik felsefi bir temel önererek, antik toplumların iktisadi, tarih, hukuk ve müzik sosyolojisi alanlarını da kapsayacak şekilde sosyoloji çerçevesini çizen, modern sosyolojinin kurucularındandır (Marshall, 1999: 792). Weber, yöntem konusunda genel olarak Dilthey'in sosyolojik yöntemini benimsemiştir. Weber'e göre, insanlar düşünce ve güdülerini doğa bilimlerindeki açıklayıcı yöntemle değil, anlayıcı yöntem ile araştırıp geliştirmelidir. Weber, toplumsal olayları Durkheim gibi sosyal gerçekler olarak görmekten ziyade, bu olayların arkasında yatan nedenleri ortaya çıkarmak ve bunları yorumlamak gerektiğini savunmuştur (Kuyucuoğlu, 2015: 681).

Dilthey doğa bilimlerini kanun bilimi veya verili bir gerçeklik olarak kabul ettiğinden dolayı, doğa bilimlerini açıklamaya dayalı bilim olarak tanımlarken, sosyal bilimleri anlamaya dayalı bilim olarak tanımlamaktadır. Dilthey, metodolojik olarak anlamayı sosyal bilimlerin temelinde yerleştirirken, kendine hareket noktası olarak epistemolojideki özne-nesne ayrımını ve bu ayrımın sosyal bilimler için farklı; doğa bilimleri için farklı anlam ifade etmesini hareket noktası olarak seçer (Akın, 2005: 125).

Yorumsama için kültür ve tarihten gelen deneyim önemli yer tutmaktadır. Sosyal bilimin de amacı insanın yaşamına yönelik bir anlayış geliştirmektir. Anlama olgusunun gerçekleşebilmesi için bireyin tarihten beslenerek kendi kültür ve dil ortamında bunu anlamlandırabilmesi olanaklı hale gelir. Bu anlamda insan davranışları kadar, toplumsal eylem de dikkate alınır. Çünkü bu eylemler insanların tarihsel ve kültürel deneyimleriyle gelişir ve bu eylemler, insan iradesi sonucunda oluşur (Neuman, 2014: 134). Yorumsamacı sosyolojiyi inşa eden Weber'e göre sosyal bilimler, toplumsal eylemlerin özgül tarihsel ortamları ile anlaşılması ve nedensel açıklamaların yapılmasına ilgi duymaktadır (Aksan, 2016: 434). İnsan toplumunu tesadüfler değil olasılık meselesi olarak gören Weber, bireyin sosyolojinin atomu olduğunu belirtmektedir (Giddens, 1996: 53).

Yorumsamacı Yaklaşımın genel anlamda amacı: herhangi bir ifade, anlam, metin ya da sanat eserini yorumlamak ve bireysel olayları anlayarak, onu bireyin yüklediği anlamlar aracılığı ile açıklamaktır. Yani bu yaklaşım için, bir bakıma 'anlama' öğretisidir de diyebiliriz (Keat & Urry, 2016: 267). Ayrıca toplumun, ampirik yöntemlerle doğrudan ele alınabilecek bir alan olmaması nedeniyle; konunun algılama nesnesi yerine anlama nesnesi önem kazanmaktadır (Özlem, 1990: 30). Bu yüzden 'anlama' kavramı üzerinde biraz fazla durmakta yarar vardır.

Hermeneutik Düşünürlerin Anlam Kavramına Bakışı

Anlama Kavramını açıklayan düşünürlerden biri olan Wilhelm Dilthey, sosyal bilimlerin araştırma yöntemini Pozitivist yaklaşımdan kurtarmak için çalışmalarda bulunmuştur. Dilthey'e göre Doğa Bilimlerini anlamak için ampirik sonuç yeterlidir, fakat Sosyal Bilimleri anlamak için insani olan her şey ile ilgilenmek gerekir. Bunlar; empati, sempati, sezgi, kültür, zihinde kurgulama, sosyal konum ve yaşayış gibi olgulardır. Anlama kavramı da burada devreye girmektedir, çünkü birey bu olguları gerçekleştirmek için kendi benliğinin sınırlarını aşarak, diğer bireyleri de içerden yaşmalıdır ki Dilthey bunu zorunluluk olarak görmektedir (Özlem, 1996: 187-189).

Anlamanın bir doğrulama prosedürü yoktur, bu yüzden asıl unsurlar; sezgimiz, algımız ve yargılarımızdır. Kavram dilde ve yazıda farklıdır, çünkü araştırma metodunda bunu yazan kişi aslında kendi anladığını kaleme almıştır (Rabinow & Sullivan, 2008: 18). Derrida da bu durumu ele alırken; dilin zamansal bir süreç olduğunu, yani bir metni hatta bir cümleyi okurken anlamın en sonda ortaya çıkabileceğinden veya diğer cümlelerle bir bütün halini alarak yeni yeni anlamlara kavuşabileceğinden bahseder. Bu yüzden anlam asla kendisiyle özdeş değildir. Göstergeler birbiriyle benzemeyen apayrı bağlamlardan geçer ve bu geçişlerde anlam asla aynı kalmaz. Zaten metinler, yazarın kimliğine ve

niyetine göre karmaşık bir yapıdadır ki anlam sürekli ertelenir, bunları yapan temel şey de dildir (Sarup, 1997; 58).

İnsanı anlamaya zorlayan şey bilinçtir. Dilthey'e göre bilince giden yol da Tarihselcilik ile başlar. Çünkü Sosyal Bilimler; insan yaşamında, tarih bilincinin oluşmasıyla ortaya çıkmıştır. İnsanlar, tinsel olan her şeyin kökenini sorgulayıp incelerken, sahip olduğu bilincin içerisinde, doğrudan bir irade özgürlüğü ve eylem sorumluluğu yakalar. İnsan her şeyi iradeye bağlar ve dayandırır ki; sahip olduğu bu olanakla, kendisini doğadan tamamen farklılaşmış ve başkalaşmış bir şey olarak tanır. Hatta insan kendisini, doğanın ortasında, kendi eylemlerinin oluşturduğu çerçeve içerisinde tanır ve insanın hükmedilirken hükmetme halinde olması, bunun en büyük sebebidir de diyebiliriz. Böylelikle insan için kendi bilincinin olgusu denen şey, yani 'tinsellik' oluşur. Dilthey'in Tarihsellikten kastı da, her dönemin kendine has şartlara ve koşullara sahip olduğu ve bu koşullar altında değerlendirilmesi gerektiğidir ve Dilthey bu düşüncenin oluşumunu Tinselliğe bağlar. (Dilthey, 2018; 4-6).

Dilthey, insanı Tarihselcilik ile beraber tabiatüstü bir konuma oturtur, çünkü Tarihselcilik direkt olarak insan yaşamıyla bir olduğundan, insan; kültür dünyasını yaratma çabasına girer. Geçmiş bilincinin oluşması, geleceği de beraberinde getirir. Dünyada yaşanan farklılıklar tekrardan çözümlenir böylelikle her şey bir anlam kazanmaya başlar (Özlem, 1996; 198). Dilthey'e göre insan, var olduğu sürece, her şeyi anlamaya çalışır bu da insanın her şeyi yorumlaması demektir. Anlama tek taraflı olmaz, çünkü anlamak anlaşılmayı da gerektirir. Bu anlam olgusu da tarih bilinciyle birleşerek kültürü oluşturur. Kültür de sosyal bilimlerinin sahneye çıkışında, önemli bir basamak konumundadır (Birand, 1960; 24).

Bilinç kavramı ile insan; varlıkları ve dünyayı keşfetmez, zaten bu kavram doğrudan varlıkları ve dünyayı oluşturmaya yarar. Bilimin temeli olarak dünya yaşamı temel alındığında bu kavram, daha da anlam kazanır Sadece bu kavramı oluşturan 'insan' varlığının ne olduğunu sorgulayabilir. Bunun da kaynağı fenomenolojidir (Varlık Bilim) (Göka, Topçuoğlu, & Aktay, 1999; 40).

Fenomen kavramını ilk olarak ortaya atan kişi, numen-fenomen ayrımını açıklayan Immanuel Kant'tır. Fenomen kavramı gözlemlenebilen, yani görüntü anlamına gelir ve insan bu bilgiye duyularının yanında; zaman, mekân kavramları ile de erişir. Numen kavramı ise; duyuların ötesinde var olan şeydir, yani algıladığımız dünyanın, bizim duyularımız için içine dâhil olmadan var olan özleridir. Bu 'özü' Yorumsama Bilimine kazandıran; Edmund Husserl ve öğrencisi Martin Heidegger'dir.

Husserl'e göre özü anlamının yolu fenomeni bilmekten geçer. Fenomenden hareket ile öze ulaşılır. Fenomenoloji de; hem özün bilinilebileceğini ileri süren hem de bu öze ulaşmak için uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntem sayesinde nesnelere özüne ulaşabilmek için bildiğimiz bütün bilgileri yok saymamız gerekmektedir. Böylelikle duyularla algıladığımız nesnelere arkasında yatan özlere ulaşabiliriz. Öz, fenomenin içindedir ve özü doğrudan anlamamız, bilinç ve sezgilerimiz sayesinde olur. Buradan da anlaşılacağı gibi Husserl, temeli bilinç olan 'öznedin' yola çıkar ve Husserl'a göre öz, bir nesneyi kendisi yapan şeydir (Göka, Topçuoğlu, & Aktay, 1999; 40,41).

Heidegger ise, var olma kavramı olan Dasein'ı ortaya atarak, Husserl'in fenomenolojisine bazı eklemelerde bulunmuştur. Heidegger'e göre Dasein; bütün insanların meydana getirilmiş bir nesne olduğunu, aynı zamanda Dasein'ın dünyayı da meydana getirdiğini söylemektedir. Dasein hem anlam veren hem de bilinendir ve her Dasein kendi dünyasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda Dasein, hem var olan hem de var olanı sorgulayandır. Heidegger, Dasein'ı oluşturan ögenin sadece tarihsellik olmadığını, buna ek olarak geleneğin yani dilin de buna katkı sağladığını söyler. Çünkü dil, sadece bir iletişim aracından ibaret değildir, dünyayı oluşturan bir unsurdur (Göka, Topçuoğlu, & Aktay, 1999; 43-46).

Heidegger, kendi fenomenolojisinde; nesnelere bizim dışımızda var olduğunu değil, bilinçte kurulduğunu öne sürer. Anlamın kökeni özne ve bu özne de insandır. Fenomenolojide dünya insanların ona yükledikleri anlamlara göre değişir yani her bireye göre farklı anlamlar taşır. Fenomenolojik betimlemenin metodolojik kavramı yorumdur, çünkü dış varlığın fenomenolojik logosu yorumsal niteliktedir (Schrag & Şen , 2006: 207).

Hakikatin Pozitivist Bilime yüklenmesine karşı olan bir diğer Yorumsamacı felsefeci de Heidegger'in öğrencisi olan ve onun yolundan giden, Hans-Georg Gadamer'dir. Gadamer anlamayı: bir kimsenin geçmiş ile şimdinin, sürekli kaynaşmış olduğu gelenek süreci içerisinde, kendini yerleştirdiği öznelğin bir eylemi olarak tanımlar (Porta & Keating, 2009: 367). Gadamer anlamının temeline önyargıları yerleştirerek algılarımızın şekillendiğini belirterek, insanın her şeye önyargı ve peşin hükümlerle yaklaştığını ileri sürer. Bunun için can alıcı nokta, doğru veya kör önyargıyı bulup ayırt etmektir. Bir başkasını anlamamız kendi ufkumuzla alakalıdır. Bunun için bir metni veya kişiyi iyice özümseyip anlamamız, önyargımızla ilişkilidir. Önyargı hakikatin önündeki engel değil, bizim dünyaya açılan kapımızdır. Önyargılar, insanların nesnel olmasını mümkün kılar. Bu yüzden Yöntem Biliminde nesnellik, kuruntudan ibarettir (bu noktada Gadamer, Dilthey'in pozitivizm yaklaşımını eleştirir) çünkü oyun ve oyuncu iç içe geçmiş durumdadır (Göka, Topçuoğlu, & Aktay, 1999; 55). Gadamer; bütün ile parçalar arasında dairesel bir ilişki olduğunu söyler. Yani bütünü anlamı ancak parçalar yoluyla açıklanır, parçaları da bütünü ışığı aydınlatır (Göka, Topçuoğlu, & Aktay, 1999; 52).

Anlamının dille sınırlı olduğunu belirten Gadamer, dili insani varoluşun temel dayanağı olarak kabul eder (Gadamer, 2002: 71). Toplum içerisinde konuşulan dille sosyalleşen birey, kültür içselleştirmesiyle olaylara anlam yükleyerek algılamayı gerçekleştirir. Belirli bir sosyal yapıda yetişen, kültür, gelenek, tarih ve dille sınırlandırılan bireyin anlama yetisi bu alan dâhilinde olmaktadır. Bu nedenle Gadamer anlamayı belirleyen etkenin dil olduğunu dile getirmektedir.

Pozitivist Yaklaşım

Sosyal bilimlerde pozitivizm denince akla gelen ilk isimler Auguste Comte, John Stuart Mill ve Emile Durkheim'dir. Comte'un *Pozitif Felsefe Kursları*, Mill'in *Bir Mantık Sistemi* ve Durkheim'in *Sosyolojik Metodun Kuralları* kitapları bu konudaki temel referans kitapları oldular. Sosyal bilimlere pozitivizmi uygulamanın mantığı Aydınlanma felsefesine dayanmaktadır. Saint Simon, Hegel gibi Fransız Devrimi ile ortaya çıkan toplumsal düzeni insanlığın olgunluk evresine ulaşmış hali olarak tanımlar (Marcuse, 2000; 262). Bu düşünürler de dâhil olmak üzere pozitivistler 'rasyonel bir toplum' yaratmak düşüncesi ile hareket ettiler. İnsan davranışlarının ölçülebileceği ve de bu davranışların nedensel yasalarına ulaşılabilmesi inancı hâkimdi. Özellikle Comte'da rastladığımız bu düşüncede, bilimselin metafiziğe üstünlüğü söz konusuydu. Toplumsal gelişme anlayışında da teolojik-metafizik-bilimsel olarak ilerleyen bir 'Üç Hal Yasası' kavramı mevcuttu (Köker, 1998; 20). Bu isimlerin yanında David Hume ve George Berkeley'in çalışmaları da pozitivist bilim felsefesine önemli katkılar sağlamıştır. Bu isimlerin çalışmaları nedensellik ve açıklama yerine, düzenlilikleri aramayı savundu. Özellikle Hume'cu ampirik gelenek, bilginin kaynağı olarak zihni gören mantıksal pozitivizme önemli bir muhalefet de geliştirdi (Keat & Urry, 2016; 18-19). Hume'un düşüncelerini Özlem Doğan şöyle açıklar:

"...Hume, Leibniz'in yaptığı akılsal doğruluk ve olgusal doğruluk ayrımını kabul eder ve Leibniz gibi, akılsal doğrulara analitik adını verir. Ama hemen ardından Leibniz'e karşı güçlü bir eleştiri geliştirerek, akılsal doğruların doğuştan içimizde bulunduğu yolundaki dogmatik rasyonalist savı yadsır. Hume için analitik nitelikteki akılsal doğrular, sadece olguları bilme biçimimizdir ve bunun dışında akılsal doğruları olgusal doğrularmış gibi kabul etmeye hakkımız yoktur." (2012; 43)

Empiristler olgusal doğruları öne alır ve akılsal doğruların ne anlam ifade edebileceğini sorar. Daha sonraları pek çok eleştiriye maruz kalacak olan pozitivizm, temelini aldığı Aydınlanmacı düşüncenin ilk zamanlarında oldukça devrimciydi. İgor Narskij pozitivizmin Aydınlanma dönemi ile kazandığı devrimci rolüne atıf yapmaktaydı. Marksist düşüncüyü takip edip daha ilerilere taşıyan Frankfurt Okulu düşünürlerinden Marcuse Pozitivizmin ortaya çıktığı dönemdeki devrimci halini şöyle açıklar:

"Modern felsefenin başlangıcında, pozitivizm militan ve devrimciydi. Olgulara başvurusu o zaman ideolojik desteği olan dinsel ve metafiziksel düşünceler üzerine doğrudan bir saldırıya denk düşüyordu. Pozitivist yaklaşım o sıralar insanın toplumsal ve politik yaşam biçimlerini değiştirme hakkının usun doğası ve ilerlemesi ile uyum içinde olduğu olgusunun olumlu bir tanıtı olarak geliştirdi." (2000: 271)

Pozitivist önerilerin dünyayı sadece algılanabilir bir fenomen olarak görmeleri nedeniyle Frankfurt Okulu temsilcileri; Marcuse, Horkheimer ve Adorno pozitivistliği reddetmişlerdir (Atıla Demir, 2009: 66). Horkheimer özün ihmal edilmesiyle birlikte olguların anlamı üzerinde durulması yerine gözlemin temel olarak ele alınmasını eleştirmektedir (Abromeit, 2011: 383). Horkheimer felsefenin bilimin teorisi durumuna getirilmesine itiraz ederek, pozitivistliğin bilimin ruhunu çökertmeye çalıştığını belirtmektedir. Gözleme önem veren pozitivist yaklaşımın bilgiyi anti-Marksist bir söylemle daraltması Frankfurt Okulu mensuplarının itirazlarıyla karşılaşmaktadır (Stirk, 1992: 55).

Fransa’da pozitivist felsefe Rönesans ve Reform süreci döneminde spiritalizmin karanlıkçı öğretilerinin yerini almıştır. 1830-1848 İşçi Devrimleri öncesi ortaya çıkan pozitivist felsefe, Fransa ve başka ülkelerin burjuva çevrelerinde büyük etki kazanmaya başlamıştır. Auguste Comte ismiyle birlikte anılan pozitivistizm daha sonraları burjuva felsefesinin, bir dizi birbirine yakın felsefi ve sosyolojik teorilerle temsil edilen çok kollu akımı haline gelmiştir (Narskij, 2006: 60).

Pozitivist anlayışta bilimsel bilgi nesnel bir gerçekliktir ve dışarıda bir yerde insan zihni tarafından kavranmayı beklemekteydi. Yani insan zihninin ötesinde bir nesnel gerçeklik alanı mevcuttur ve bu durum bilimsel bilginin ortaya çıkışını bilen ve bilinen olarak iki ayrı ögeye dayandırmaktadır. Amaç bu nesnel gerçeklik alanı ile ilgili genellemelere ulaşmaktır. Bu alanla ilgili ulaşılabilecek bilgiler objektif, sınanabilir ve de anlamlı olmalıdır.

Pozitivistlikte bilgiye ulaşılabilecek yöntem ise bellidir. Gözlem ve deneyden sonra, genellemelere ulaşılır. Varsayımlar üretildikten sonra bu varsayımlar çeşitli yollarla sınanırlar. Doğrulan varsayımlar yasa niteliği kazanırken, bunların sistematize edilmesi sonucu bir teoriye ulaşılır (Köker, 1998: 24). Bu tümevarımsal bir metottur. Ancak pozitivist çalışmalar tümdengelim yaklaşımını da benimseyebilir. Böyle bir yaklaşım doğrulayıcı olmaktan ziyade yanlışlayıcı bir görüş açısı benimser. Zira bir bilginin doğruluğunu sınamak adına yapılabilecek sınama ve deney sayısı sonsuz iken, bilginin bir kez yanlışlanması onun doğru olmadığını net delili olacaktır. Bu konuda bilinen en meşhur örnek Karl Popper’ın siyah bir kuğu görene kadar bütün kuğuların beyaz olduğunu kabul edilmesi gerektiği yönündeki söylemidir. Popper’ın getirdiği bu ölçüt bilim adamını doğrulanabilir hipotezler üretme kısıtlılığından kurtarıyor; doğrulanabilir olmayan her hipotezi bilim dışı sayma sorunundan da kurtarıyor (Özlem, 2012: 36). Ancak Karl Popper’ın bu yaklaşımı da sorunludur. Jürgen Habermas bu durumu şöyle dile getirir:

“Popper’ın inatla görmezden geldiği, normal olarak bir temel önermenin geçerliliğinden hiç kuşku duymayışımız; bu temel önermenin genel dile getirilmelerinde örtük olarak içerilen, cisimlerin kurala uygun davranışına ilişkin kabullerin, gelecekteki tüm test durumlarında da kanıtlanacağından hiç kuşumuzun olmayışı olgusu nasıl açıklanabilir?” (2011; 43)

Yine pozitivistliğe göre doğa bilimlerine uygulanan yöntemlerle sosyal bilimlerde bilgiye ulaşmak için uygulanacak metodlar arasında bir fark yoktur, bilimin teklifi söz konusudur. Ihde, hermeneutiğin yalnızca bilimin tarihi ile sınırlanmaması gerektiğini belirterek onun saf bilimin alanına kadar uzanması gerektiğini söyler (Erkizan, 2006: 10). Zaman, mekân ve sosyal boyuttan bağımsız tarihin anlamsızlığı ve bilim de dâhil olmak üzere hiçbir şeyin tek boyutlu ele alınmaması, anlama ve yorumlama çabasına ayrı bir önem atfetmektedir.

Pozitivist sosyal bilimin amacı ise insanın çevresinde olan bitenlere bir açıklama getirebilmesini sağlamaktır. Çevresinde olan biteni anlamlandırabilen insan, çevresinde olanları denetleyebilecek, kontrol altına alabilecek ve istediği gibi değiştirme kapasitesine de hâkim olarak Aydınlanma düşüncesinin hedeflediği rasyonel insana bir adım daha yaklaşacaktır. Bilgiye araçsal bir yaklaşımları mevcuttur. Ancak pozitivistler hiçbir zaman insanların robot gibi aynı koşullarda aynı durumlarda aynı tepkileri vereceklerini iddia etmezler. Böyle bir nedenselliğe ulaşılabileceğini iddia etmezler. Neuman bu konuda şöyle der:

“Çok az pozitivist insanların daima aynı şekilde tepki veren robotlar ya da kuklalardan ibaret olduğu mutlak determinizme inanır. Araştırmacılar kestirilen bir davranışın gerçekleşme olasılığını tahmin edebilir. Başka bir deyişle, yasalar bizim bir toplumsal davranışın büyük bir grup içinde ne sıklıkla gerçekleşeceğine dair doğru kestirimlerde bulunmamıza olanak verir.” (2014; 124).

Pozitivizm araştırmacının, araştırması esnasında bağlı olduğu tüm değerlerden bağımsız hareket edebileceği inancını taşır. Katı rasyonel düşünce bilim dünyasına hâkimdir ve araştırmacılar bu dünyanın üyeleri olarak önyargı ya da farklı yargılarının araştırmalarının önüne geçmesine müsaade etmez (Porta & Keating, 2009; 43).

Uzun zamandan beri bilimin kendisi olarak görülen pozitivizm, sosyal bilimlerin de kendisini bilim olarak kabul ettirmek adına benimsediği bir yaklaşım oldu. Ancak zamanla bilim dünyasında yerini sağlamlaştıran sosyal bilimlerde pozitivist yaklaşıma dönük çeşitli eleştiriler dile getirilmeye başlandı.

Yorumsamacı Yaklaşımın Pozitivizm Eleştirileri

Pozitivizm dünya üzerinde görünen olguları kapsamına alır; onları anlamlandırmaya çalışarak nedensellik ilişkisine ve sonucunda da evrensel bilgiye ulaşmayı amaçlar. İnsanların hareketlerindeki anlam veya toplumsal eylemlerindeki eylem nedenleri pozitivizm için metafizik denemeye alana girmektedir ve bilim dışıdır. Ne var ki, özellikle Max Weber ve William Dilthey gibi düşünürler pozitivizm ile zıt düşerek sosyal bilimlerin kapsamına toplumsal eylemi, toplumsal olarak inşa edilen anlamı ve de değer göreceliğini soktular (Neuman, 2014; 130). Gerçek, pozitivistlerin iddia ettiğinin aksine orada keşfedilmeyi beklememektedir. Gerçeği elde edebilmek adına parça ile bütün arasındaki ilişki çözülmeye çalışılmalı, söz ile kastedilen kavranmaya çalışılmalıdır. Katılımcı gözlem, saha çalışmaları, etnometodoloji çalışmaları yorumsamacı sosyal bilim yaklaşımının temel metotları olarak öne çıkarken, yine yorumsamacılık kapsamına alınabilecek olan post-modern çalışmalar ise, pozitivizmle tüm bağları kopardığı gibi akılcılıkla da tüm bağları koparmaları yüzünden bilimsellik açısından tartışmalı bir noktaya düşmüştür.

Toplumsal hayatın devamlılığı konusunda da yorumsamacı yaklaşımın pozitivizme eleştirileri vardır. Teste ve sınamaya dayanan bir toplumsal hayatın varlığı reddedilirken; toplumsal hayatın insanlar onu deneyimledikçe ve anlamlandırdıkça var olduğunu; bu nedenle akıcı ve kırılabilir yapıda olduğunu belirtirler. Pozitivizme göre herkes dünyayı aynı şekilde deneyimler, ancak yorumsamacılar bu durumu problematikleştirirler ve insanların toplumsal hayat ile fiziksel dünyayı aynı şekilde mi deneyimlediklerini sorguya açarlar. Sağduyu pozitivistler için dikkate alınması gereken bir olgu değilken; yorumsamacılar bunu eleştirirler ve şüphesiz ki sağduyunun insanların toplumsal yaşamlarındaki eylemlerine yön veren etmenlerden olduğunu belirtirler (Neuman, 2014; 135).

Pozitivizme yorumsamacılar tarafından getirilen en önemli eleştirilerden biri ise, değer bağımsızlık konusudur. Pozitivizm, daha önce de değindiğimiz gibi araştırmacının değerlerinden arınarak araştırmasını yapabileceğini ileri sürse de, yorumsamacılar bu konuda rölativizmi benimsemiştir. Değerden bağımsız olunabileceği fikrini sorgulayan bu yaklaşım, değerlerin tanınıp açık hale getirilmesi gerektiğini, anlamın her zaman her yerde olmasından kaynaklı olarak da araştırmacının değerlerini dışlayamayacağını söylerler.

Pozitivist yaklaşımda, değer yargılarının bilimsel olmadığı ileri sürülür. Bilginin doğrulanması gerekmektedir ve gözlemlenen her şeyin doğrulanabildiği ileri sürülür. Pozitivizm, sadece beş duyuya hitap eden gerçekleri temel alır ve bu noktada Yorumsamacı yaklaşım, pozitivizmin insanı ve insan bilimini bir nesne olarak görmesine karşıdır. Bu yüzden pozitivist yaklaşım bütün insanların hayatı ve dünyayı aynı şekilde deneyimlediğini ileri sürer. Fakat Yorumsamacı yaklaşım her bireyin farklı deneyimlere sahip olduğunu ileri sürmekle beraber bunu inceler. Pozitivist Bilim sonuçlara, verileri toplayarak, tümdengelim ile ulaşılabileceğini ileri sürer. Buradaki iddiasının sebebi her şeyi nedensellik bağı ile açıklamaya çalışmasıdır fakat Yorumsamacı yaklaşım her olayı kendi içinde betimlemeye çalışır ve tümevarımsaldır. Tümevarımsal olması sayesinde araştırmacı olayı iyi özümseyip içselleştirirse, buna ulaşmış olur (Neuman, 2014; 134-136).

Pozitivist yaklaşım; objektif, tarafsız ve gerçekliğin temsil edilebilir bir örneklem grubu üzerinden ölçümlere ve rakamlara dayalı nedensel açıklamalara dayanır. Yorumsamacı yaklaşım ise daha sübjektif, kendi görevinin bilincindedir. Yorumsamacı yaklaşım, kişisel deneyim ve duyguların araştırmacıyı “taraf” yapacağını; bunu ancak bireylerin, kendi ifadelerindeki deneyim paylaşımlarıyla kavranabileceğini varsayar (Kuyucuoğlu, 2015; 682).

Yorumsayıcı yaklaşımda yapılan araştırmalarda, araştırmacı için insanların neyin doğru ve yararlı olduğuna inandığı oldukça önemlidir. Çünkü insan eyleminin içinde olduğu bir olguya pozitivist bir bakış açısıyla yaklaşmak, durumu soyut bir hale getirebilir. Pozitivist yaklaşım insan iradesini hesaba katmazken, Yorumsamacı yaklaşım bunun önemine vurgu yapar. Çünkü insan iradesi ile seçimlerini oluşturur ve isterse bu seçimleri değiştirebilir veya bu seçimlerden vazgeçebilir. İnsanı bu eylemlere iten şey, insanın sağduyusudur. Pozitivistler sağduyuyu bilimden aşağıda görür ve hesaba katmaz (Neuman, 2014; 135).

Sonuç

Sosyal Bilimler, özellikle Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin getirdiği yeni şartlar ile dünyada yaşanan siyasi ve iktisadi değişikliklerden sonra yeni bir yönelime girmiştir. Fen ve Doğa Bilimlerinde yaşanan gelişmeler ve buluşlar ampirik yaklaşımı, tümevarımı dolayısıyla Pozitivist Bilimi önemli kılmıştır. Belli bir süre hem doğa biliminde hem sosyal bilimlerde baskın yöntem olan Pozitivist düşünce, özellikle 19. Yüzyıla gelince sosyal bilimler alanında sorgulanmaya başlanmıştır. Çünkü bu yaklaşım beşeri olan her şeyi bir makine bir organizma olarak görmekte, araştırmalara ve bilimsel çıkarımlara bu bakış ile yaklaşmaktaydı.

Sosyolojinin başlangıcı olan, pozitivist sosyolojinin doğa bilimleriyle benzerliği dikkat çekmektedir. Pozitivist sosyoloji bu benzerliğiyle bilimsel anlamda meşruiyetini ispat etmiştir. Ne kadar içsel olarak farklı olsa da sosyal ve doğal olarak, araştırma yöntemi gereği olguları nesnelere gibi ele almıştır. Bu nesnelere sosyal olgu yani kalıplardır. İnsan toplumun dışında tasarlandığından dolayı araştırmacının araştırdığı nesneyi nesnel olarak kavrayacağı ve ifade edebileceği kabul edilmiştir. Sosyal olanın insanın dışında tasarlanması aslında insan aklının ona istediği şekli vermesinin önüne geçilmesinden kaynaklıdır. Bunun siyasi ve iktisadi olarak insanın toplumsal değişimdeki keyfi rolünü kısıtlamakta ve anlamı daraltmaktadır.

Pozitivist sosyoloji, özellikle Fransız Devrimi'nden sonra, toplumu yeniden şekillendirmenin, yaşanan belirsizliğe son vermenin bir siyasi pratiğini hazırlama teorisi olmuştur. Asıl amacı dini, politikayı ve ahlaki bilimleştirmeye çalışmasıdır. Sosyolojinin bu pozitivist bilim anlayışını eleştirerek gelişen Yorumsamacı yaklaşım, Pozitivist Bilimin geri plana attığı insan eylemini öne çıkarmıştır. İnsan'ın özne konumunda olduğu sosyal bilimlerin araştırma yöntemi, özellikle Alman sosyologlar tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Doğa Bilimleri ile Sosyal Bilimlerin araştırma yönteminin ayrılması gerektiğini ortaya koyan bu düşünürler, olayların öznel anlamlarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Yorum ne kadar derin ve sistematik olursa, aslında o denli kuşatıcı olmaktadır. Yorumsamacı yaklaşım özellikle pozitivistliğe göre daha çok sorgulayıcıdır. Çünkü tek amacı 'anlam'ı kavramak ve bunun altında yatan sebepleri bulmaktır. Pozitivistlik dünyada görünür olguları kapsamına alıp, onları anlamlandırarak neden sonuç ilişkisiyle evrensel bilgiye ulaşmaya çalışmaktadır. Bireylerin ve toplumların hareketlerindeki anlam veya eylem nedenleri pozitivistlik açısından metafizik alana girerek bilimselliği kabul edilmemektedir. Max Weber ve William Dilthey gibi düşünürler sosyal bilimler alanına toplumsal eylemle birlikte anlam kavramını ve değer göreceliğini sokmuşlardır.

Böylelikle Yorumsamacı yaklaşım, toplumsal anlayışı kavrayabilmek için, arka plandaki anlama bakmamız gerektiğini, aynı şekilde bireyi kavramak için de bireyin anlayış yapısını ön yargılarımızı doğru seçerek, yorum ile irdelememizin gerekliliğinin önemini ortaya koymuştur. Yorumsamacı yaklaşım eylemin arkasında yatan anlamın önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca Yorumsamacı yaklaşıma göre anlama insani bilincin zorunlu bir koşulu olması nedeniyle tarih, dil, gelenek ve kültürle birlikte bireyin sosyalleşmesine katkı sunmaktadır. Sosyalleşen bireyin anlama yetisi bunlar dâhilinde olmaktadır. Ayrıca pozitivist bakış açısıyla test ve sınamayla toplumsal yaşamın varlığı reddedilirken, Yorumsamacı yaklaşım toplumsal hayatın deneyimlendikçe ve anlamlandırıldıkça var olabileceğini belirtirler.

Kaynakça

Abromeit, John (2011), *Max Horkheimer and the Foundations of the Frankfurt School*, Cambridge University Press, New York.

Akın, Mahmut Hakkı (2005), *Sosyolojide Yöntem Sorunu Olarak Anlama ve Açıklamanın Sınırları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Aksan, Gamze (2016), “Max Weber ve Değerler Sosyolojisi: Bir Metodolojik İkilemin Düşündürdükleri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 35., ss. 427-446.

Atıla Demir, Sevim (2009). “Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu ve Pozitivizm Eleştirisi”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, ss. 59-73.

Birand, Kamıran (1960), *Manevi ilimler Olarak Anlama*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

Dilthey, Wilhelm (2018), “*Historical Consciousness and The World View*. RGPost Multimedia Publishing”, <http://www.rgpost.com/media/Dilthey.pdf> (Erişim Tarihi: 14.01.2018)

Erkızan, Hatice Nur (2006), “Aristotelesçi Sosyal Bilim Anlayışı, Pozitivizm ve Hermeneutik”, *FLSF Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Sayı:2, (Felsefe ve Çağımızın Sorunları), Isparta, ss. 3-16.

Gadamer, Hans-Georg (2002), *Hermeneutik Problemin Evrenselliği, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler içinde*, der. ve çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay, İstanbul.

Giddens Anthony (1996), *Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji*. çev. Ahmet Çiğdem. Vadi Yay, Ankara.

Göka, Erol, Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay (1999), *Önce Söz Vardı, Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme*, Vadi Yayınları, Ankara.

Keat, Russel, John Urry (2016), *Bilim Olarak Sosyal Teori*. İmge Kitabevi, Ankara.

Köker, Levent (1998), *İki Farklı Siyaset*, Vadi Yayınları, Ankara.

Kuyucuoğlu, İsa (2015), “Sosyolojinin Kuruluşunu Etkileyen Düşünce Akımları ve Klasik Sosyolojide yöntem Tartışmaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 674-687.

Marcuse, Herbert (2000), *Us ve Devrim*, İdea Yayınları, Eskişehir.

Marshall, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay- Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay, Ankara.

Neuman, William Lawrence (2014), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I.*, Yayınodası Yayıncılık, Ankara.

Özlem, Doğan (2012), *Bilim Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul

Özlem, Doğan (1990), *Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji*, Ara Yay, İstanbul

Özlem, Doğan (1996), *Metinlerle Hermeneutik (Yorum Bilgisi) Dersleri*, İnkılap Yayınları, İstanbul

Porta, Donatella Della, Michael Keating (2009), *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler- Çoğulcu Bir Perspektif*, Küre Yayınları, İstanbul.

Rabinow, Paul, William Sullivan (2008), *Yorumcu Eğilim: Bir Yaklaşımın Doğuşu*. P. Rabinow, & W. Sullivan içinde, *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım* (s. 9-27), Deniz Yayınları, İstanbul.

Sarup, Madan. (1997), *Post- Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Bilim ve Sanat Yayınları/ ARK, Ankara.

Schrag, Calvin Orville, Serdar Şen (2006), “Heidegger Felsefesinde Fenomenoloji, Varlık Bilim ve Tarih”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 205-215.

Stirk, Peter M.R. (1992), *Max Horkheimer; A New Interpretation*, Noble Books, Boston.

Wallerstein, Immanuel. (2016), *Gulbenikan Komisyonu Sosyal Bilimleri Açın*, Metis Yayınları, İstanbul